

יסודות יומא

שיעור שבעה עשר

שילוח השעיר

מקורות

א. מ.-: "דתניא... וידוי דברים"; רש"י סה. ד"ה אלא מת; ירושלמי פ"ו ה"ב "יעמד חי... שעיר אחר"

ב. סו.-: "תנו רבנן... על כתפו"; גבורת ארי סו: ד"ה עתי

ג. סח: מהמשנה עד "נעשית מצוותו"; מאירי סו. ד"ה אמרו

ד. שאגת אריה סימן ע; שיעורי הגר"ד עבודת יום הכיפורים עמ' קנט

ירושלמי פ"ו ה"ב

יעמד חי מלמד שהוא עתיד למות עד מתי הוא חיה עד וכלה מכפר את הקודש דברי ר' יהודה רש"א עד שעת הוידוי ע"ד דר' יהודה הוידוי מעכב ע"ד דר"ש אין הוידוי מעכב מה נפק מן ביניהון שלחו בלא וידוי ע"ד דר' יהודה צריך להביא שעיר אחר על דעתיה דר"ש אינו צריך להביא שעיר אחר.

גבורת ארי סו: ד"ה עתי

קשה לי כיון דלכולי עלמא שילוח השעיר אינו מעכב אמאי דחי שבת דהכי אמרינן במנחות בפרק ר"י (דף ע"ב) דר"א ב"ש דאמר עומר שנקצר שלא כמצותו פסול סבירא ליה כר' עקיבא דאמר כל מלאכה שאפשר לעשות מערב שבת אינה דוחה את השבת וסבירא ליה כר"י דאמר קצירת העומר מצוה דתנן ר"י אומר מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קצירת העומר שהוא מצוה ואי סלקא דעתך נקצר שלא כמצותו כשר אמאי דחי שבת ניקצריה מערב שבת אלא מדדחי שמע מינה נקצר שלא כמצותו פסול ושמע מינה דבר שאינו מעכב בדיעבד ואינו אלא למצוה אינו דוחה שבת וכיון דשילוח שעיר אינו מעכב ואינו אלא למצוה אמאי דוחה שבת ואף על גב דלכתחילה מצותו בשילוח הא פ' התוס' התם אהא דקאמר אמאי דחי ניקצריה מע"ש אף על גב דלכתחילה מצותו בלילה כיון דבדיעבד כשר לא הוי דומיא דתמיד דכתיב ביה במועדו לומר דדחי שבת ומסתברא דומיא דתמיד בעינן וא"ל הכא נמי כן ויש לומר דאמרינן התם דאין ללמוד דאפילו אי נקצר שלא כמצותו כשר אפילו הכי דוחה שבת דחביבה מצוה בשעתה דתניא אמר ר' שמעון בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה שהרי הקטר חלבים ואברים כשרין כל הלילה ולא היו ממתנים להם עד שתחשך [ודחי] דשאני התם שכבר דחתה שחיטה את השבת פ' וכיון שכבר ניתן שבת לדחות אצל שחיטת קרבן זה ניתנה נמי לדחות אצל הקטרתו משום חביבה מצוה אבל בקצירת העומר ליכא למימר הכי אף על גב דלמחר דחיה הקרבתה את השבת בשעת קצירה מיהו לא נדחית ושמע מינא דכל היכא דכבר נדחה שבת אצלו אף דבר שאינו אלא למצוה נמי דוחה אפילו אפשר לעשותה אחר שבת משום חביבה מצוה בשעתה כמו אברים ופדרים כל שכן אם זמנה קבוע בשבת דוקא ואי אפשר לעשותה לגמרי אחר שבת והשתא יש לומר כיון דשני שעירים דיום הכיפורים מעכבין זה את זה כדתנן סוף פרק ג' דמנחות וכדמוכח בכולי פירקין הוה ליה שעיר של שם ושל עזאזל כחד וכאילו הן קרבן א' ושחיטת שעיר של שם דדחי יום הכיפורים מהני לשל עזאזל כאילו הוא גופו דנימא כבר דחתה שחיטה את השבת וכיון שדחתה כבר אפילו משום חביבה מצוה בשעתה בכהאי גוונא ראוי לדחות שבת כל שכן שעה עוברת לגמרי כמו שילוח השעיר שאין לו תקנה אלא בשעתיה ביום הכיפורים דוקא שדוחה שבת.

מאירי סו. ד"ה אמרו

אמרו לו לכ"ג פ' שלא היה הכהן רשאי להתחיל בעבודה אחרת עד שהגיע שעיר למדבר כדכתי' ושלח את השעיר במדבר והדר ואת חלב החטאת יקטיר המזבחה ובעוד שהיו משלחין היה הוא מתעסק בקריעת איברי הפר והשעיר וקליעתם והשתדלותם הוצאתם עד שאמרו לו שהגיע השעיר למדבר והיאך היו יודעים בכך דודכאות היו עושין

ר"ל מקומות גבוהים שצופים עומדים שם ומניפין בסודרין זה לזה ויודעין וכו' ור' יהודה היה נותן בהם סימנים אחרים אחר ששלשה מילין היו מירושלים עד בית חדרו שהוא ראש המדבר בתחתית ההר בתחילת עלייתו ומשהגיע לשם אף על פי שלא עלה לצוק נתקיים שלוחו למדבר ופי' בגמ' ס"ח ב' שמשגגיע לשם נעשית מצותו עד שאם מת מאליו קודם שדחפו אין צריך להביא אחר ומיקרי ירושלים מלוין אותו מיל ושוהין שם בשיעור מיל וחוזרין ויודעין שהגיע שער למדבר ומ"מ פסקו רבים שאין הלכה כר' יהודה וכל שמת עד שלא נדחה צריך להביא אחר ויש פוסקים שאם מת אחר שהתודה עליו אין נזקקין לו כמו שכתבנו בפרק קלפי מ' א'.

שאגת אריה סימן ע

מ"מ לדעת הרי"ף וסייעתו דס"ל דתחומין די"ב מיל הוי מה"ת דילמא אתי עתי שמותר לשלחו חוץ ל"ב מיל אם אין צוק גזור וחתוך בתוך י"ב מיל דבשלמא הא דאמר התם גזירה אין גזירה אלא דבר המתגזר ויורד כלומר ההר יהיה גבוה מאוד עד שכשדוחה השעיר ממנו נופל ומתגזר איברים ונתן נמי התם לא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה איברים איברי' ובפ"ק דחולין (דף יא) יליף מיניה דאזלינן בתר רובא ולא חיישינן דילמא טרפה הוא הרי שהיה ממית את השעיר בידים ואית ביה משום נטילת נשמה דהוי אב מלאכה. ואפי' לדברי האומר מקלקל בחבורה פטור הרי מתירו לבני נח שמוציאו מידי אבר מן החי כדאמרין בפסחים (דף ע) גבי השוחט חטאת בשבת בחוץ לע"ז וא"כ מאי ק"ל לר"ש עתי אפי' בשבת למאי הילכת' דילמא אתי קרא למישרי אב מלאכה דנטילת נשמה. די"ל משום דס"ל לר"ש כיון דהאי עתי גבי שילוח השעיר כתיב משמע דאתי קרא למישרי איסור שבת הנעשה בשעת שילוח השעיר ולא מיירי מאיסור הנעשה בשעה שהגיע כבר לצוק שהוא אחר שילוחו.

שיעורי הגרי"ד עבודת יום הכיפורים עמ' קנט

והנה מדויק לשון הפסוקים משמע בעליל שיש שני שלבים ושני קיומים בשילוח. שהרי כתוב אחד אומר: "וסמך אהרן... ונתן אתם על ראש השעיר, ושלח ביד איש עתי המדברה"; וכתוב אחד אומר: "ונשא השעיר עליו את כל עונתם אל ארץ גזרה ושלח את השעיר במדבר". הוזה אומר, יש שני קיומי שילוח. הראשון, שילוח "המדברה", וכיון שהגיע למדבר הושג קיום זה; השני, שילוח במדבר עצמו עד שיגיע לצוק ואולי אף הדחייה עצמה. והנה, הקיום האשון מתייחס לכהן הגדול שהרי 'אהרן' כתיב ביה, אך הקיום השני הוא נחלת איש עתי המוליכו ואין לכהן הגדול זיקה אליו, שלא נאמר אלא "ושלח את השעיר במדבר", ואין הכוונה לכהן הגדול, אלא לאיש העתי המוליכו.

בשיעור הקודם עסקנו בשאלה האם השעיר המשתלח מוגדר כקרבן. בשיעור הנוכחי נעסוק בגדר המצווה המתקיימת בשעיר המשתלח, והיא שילוחו לעזאזל. נאמר בתורה:

וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונת בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם ונתן אתם על ראש השעיר ושלח ביד איש עתי המדברה. ונשא השעיר עליו את כל עונתם אל ארץ גזרה ושלח את השעיר במדבר. ובא אהרן אל אהל מועד ופשט את בגדי הבד אשר לבש בבאו אל הקדש והניחם שם. ורחץ את בשרו במים במקום קדוש ולבש את בגדיו ויצא ועשה את עלתו ואת עלת העם וכפר בעדו ובעד העם. ואת חלב החטאת יקטיר המזבחה. והמשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו ורחץ את בשרו במים ואחרי כן יבוא אל המחנה.

[ויקרא טז כא-כו]

מן הכתובים נראה שלתהליך שילוח תפקיד משמעותי בתהליך הכפרה – "ונשא השעיר את כל עונתם אל ארץ גזרה". תובנה זו עומדת בקושי לאור מחלוקת התנאים [מ-מ: בעניין הגורם המעכב בכפרת השעיר אשר הזכרנו בשיעור הקודם. ראינו שר' יהודה סובר שהשעיר צריך להיות חי עד שעת הזאת הדמים של השעיר הפנימי, ואילו ר' שמעון סובר שאף הוידוי הנעשה על השעיר מעכב, ואם השעיר מת קודם הוידוי, יש להפיל את הגורל על שער נוסף בכדי להשלים את הוידוי. יוצא אפוא, שלכולי עלמא, אין לראות בשילוח השעיר גורם מעכב בכפרה, ובמידה והשעיר מת קודם לכן, אין צורך לשוב ולהפיל את הגורל על שער נוסף. וכך כותב רש"י במפורש:

דשילוח דלא מעכב לדברי הכל, דכי כתיב 'חוקה' - אדברים שהכהן עושה בבגדי לבן, ולא על דברים הנעשים על ידי איש עתי.

[רש"י סה. ד"ה אלא מת]

אם כן, כיצד ניתן לכלכל את מסקנת הסוגיה כפי שהיא מתפרשת בדברי רש"י לאור העולה מפשט המקראות?

מדברי המיוחס לר"ש על הספרא שהזכרנו בשיעור הקודם, עולה שבשאלה זו נחלקו התלמודים, הבבלי והירושלמי. בירושלמי מוצגת מחלוקת התנאים באופן שונה:

יעמד חי – מלמד שהוא עתיד למות. עד מתי הוא חיה? עד 'וכלה מכפר את הקודש', דברי ר' יהודה. ר' שמעון אומר: עד שעת הוידוי. על דעתיה דר' יהודה הוידוי מעכב, על דעתיה דר' שמעון אין הוידוי מעכב. מה נפק מן ביניהון? שלחו בלא וידוי. על דעתיה דר' יהודה צריך להביא שעיר אחר, על דעתיה דר' שמעון אינו צריך להביא שעיר אחר.

[ירושלמי פ"ו ה"ב]

כאשר הירושלמי מציין את הנפקא מינה בין עמדות התנאים, הוא מציין למקרה בו שילחו את השעיר לפני הוידוי. מכך שהירושלמי טורח לבאר שדווקא כאשר שילחו את השעיר לפני הוידוי, אין צורך להביא שעיר נוסף לפי ר' יהודה, ניתן ללמוד שכאשר השעיר מת לפני השילוח, גם ר' יהודה יודה שיש צורך להביא שעיר נוסף¹.

ברם, נראה שגם בשיטת הבבלי, קשה לקבל מסקנה זו כפשוטה. הבבלי מציין את דרשת הספרא: תנו רבנן, 'איש' – להכשיר את הזר. 'עתי' – שיהא מזומן. 'עתי' – ואפילו בשבת, 'עתי' – ואפילו בטומאה.

[סו.:-]

מדברי המדרש עולה ששילוח השעיר דוחה את השבת. על מסקנה זו הקשה הגבורת ארי:

קשה לי, כיון דלכולי עלמא שילוח השעיר אינו מעכב אמאי דחי שבת.

[גבורת ארי סו: ד"ה עתי]

מקשה הגבורת ארי, אם שילוח השעיר אינו מעכב, מדוע השילוח דוחה את השבת²? למסקנה מציע הגבורת ארי את המודל הבא:

והשתא יש לומר, כיון דשני שעירים דיום הכיפורים מעכבין זה את זה, כדתנן סוף פרק ג' דמנחות וכדמוכח בכולי פירקין, הוה ליה שעיר של שם ושל עזאזל כחד, וכאילו הן קרבן אחד, ושחיטת שעיר של שם דדחי יום הכיפורים מהני לשל עזאזל כאילו הוא גופו דנימא כבר דחתה שחיטה את השבת, וכיון שדחתה כבר, אפילו משום חביבה מצוה בשעתא בכהאי גוונא ראוי לדחות שבת, כל שכן שעה עוברת לגמרי כמו שילוח השעיר, שאין לו תקנה אלא בשעתיה ביום הכיפורים דוקא, שדוחה שבת.

[שם]

¹ כך כאמור כתב המיוחס לר"ש ביחס לדברי הירושלמי [ספרא אחרי מות פ"ד ה"ח ד"ה עתי], וכך כתב גם במרכבת המשנה [עבודת יום הכיפורים פ"ה ה"ט] והוסיף שכך גם סובר הרמב"ם. אמנם העיר הרב שאול ליברמן [תוספתא כפשוטה עמ' 792 הע' 41] שאין הכרח להסיק זאת מדברי הירושלמי, וייתכן שהוא הדין בברר.

² אכן בשיעור הקודם ראינו שעל פי המיוחס לר"ש [ספרא אחרי מות פ"ד ה"ח ד"ה עתי], זו בדיוק הסיבה שיש צורך בדרשה מיוחדת המלמדת ששילוח השעיר דוחה את השבת. שכן אם שילוח השעיר מעכב, מדוע שלא ידחה את השבת. אך נראה שהגבורת ארי מבקש לתת טעם וסברא למסקנת הדרשה לפיה השילוח דוחה את השבת אף שאינו מעכב.

הגבורת ארי סובר שיש לראות בשני השעירים קרבן אחד. ממילא, כיוון ששחיטת השעיר הפנימי דוחה את השבת, נמצא שמערכת קרבן השעירים כולה דוחה את השבת. הגדרת שני השעירים כקרבן אחד מבארת מדוע גם מצווה שאינה מעכבת בתהליך הכפרה, כדוגמת השילוח, דוחה את השבת.³

אמנם, נראה שהיה מי שסבר שגם בשיטת הבבלי, שילוח השעיר מעכב. המשנה החותמת את הפרק עוסקת באופן בו מתוודע הכהן הגדול לכך שהשעיר הגיע למדבר:

אמרו לו לכהן גדול הגיע שעיר למדבר, ומניין היו יודעין שהגיע שעיר למדבר? דירכאות היו עושין ומניפין בסודרין ויודעין שהגיע שעיר למדבר. אמר רבי יהודה: והלא סימן גדול היה להם, מירושלים ועד בית חדודו שלשה מילין, הולכין מיל וחוזרין מיל ושוהין כדי מיל ויודעין שהגיע שעיר למדבר.

[סח:]

ר' יהודה סובר שבמקום הנפת הסודרין, ניתן להניח שלאחר זמן הילוך שלושה מילין השעיר הגיע למדבר. מדברי ר' יהודה מסיק אב"י:

אמר אב"י: שמע מינה בית חדודו במדבר קיימא, והא קא משמע לך⁴ כיון שהגיע שעיר למדבר נעשית מצותו.

[שם]

מדברי ר' יהודה למדנו, שמצוות השעיר מתקיימת משעה שהגיע השעיר למדבר. מפשט הדברים נראה, ששילוח השעיר מעכב את הכפרה, ואם השעיר מת לפני השילוח, יש לשוב ולהביא שעיר נוסף. וכך כותב המאירי:

ופי' בגמ' שמשגיג לשם נעשית מצותו, עד שאם מת מאליו קודם שדחפו אין צריך להביא אחר.

[מאירי סו. ד"ה אמרו]

המאירי סובר שמדברי ר' יהודה למדנו שאם השעיר מת לאחר ההגעה למדבר, אך לפני הדחייה לצוק, אין צורך להביא שעיר נוסף. המאירי מדגיש את החידוש בדברי ר' יהודה, הסובר שדחיית השעיר לצוק אינה מעכבת את הכפרה, אך ברור מדבריו שגם לשיטתו, במידה והשעיר ימות לפני ההגעה למדבר, ואפילו לאחר הזאות השעיר הפנימי או הוידוי, יש להביא שעיר נוסף.⁵

הרב שאול ליברמן, יישב את היחס בין העולה ממחלוקת התנאים ובין דברי הגמרא בשיטת ר' יהודה: ברם אפשר שאין הדין אלא במת, אבל אם לא מת, אלא שברח לפני שילוחו אפשר שלא יצא, ואין השעיר מכפר, אלא היום מכפר, כמו אחר חורבן הבית.

[תוספתא כפשוטה עמ' 793]

³ הגבורת ארי [שם] השווה את שילוח השעיר להקטרת איברי התמיד, שם לא ממתנינים לצאת השבת בכדי להקטיר את האיברים, אף שהקטרתם כשרה כל הלילה, וזאת משום "שכבר ניתן שבת לדחות אצל שחיטת קרבן זה ניתנה נמי לדחות אצל הקטרתו משום חביבה מצוה", עיי"ש.

⁴ כך גורס הגר"א בסוגיה, אך בגרסה לפנינו מופיע "קא משמע לך קסבר ר' יהודה".

⁵ המאירי בפירושו [שם] מציין לשתי אפשרויות נוספות, ביניהן האפשרות שהוידוי בלבד מעכב את כפרת השעיר. ברם נראה שאף שגם בפירושו לדף מ. ציין המאירי לשלוש העמדות, מכך שהמאירי בוחר להדגיש בכל מקום אפשרות אחרת, מסתבר שאף הוא הרגיש בשניות הקיימת בין הסוגיה בדף מ: ובין הסוגיה בדף סח:.

הרב שאול ליברמן סובר, שאכן במידה והשעיר מת קודם השילוח, אין צורך להביא שעיר אחר תחתיו. אלא שבמידה והשעיר ברח לפני השילוח, אזי השילוח מעכב את הכפרה, והכפרה מושלמת על ידי עיצומו של יום, ולא על ידי השעיר, כפי שפועלת הכפרה לאחר חורבן הבית.⁶

עד כה התייחסנו למצוות השילוח כ'מקשה אחת', אך למעשה, נראה שגם במצוות השילוח עצמה ניתן להבחין בין שני מוקדים שונים. קודם הזכרנו את דרשת הספרא "עתי – ואפילו בשבת". הגמרא מבררת לשם מה נצרכה דרשה זו, ועל כך עונה רב ששת:

אמר רב ששת: לומר שאם היה חולה מרכיבו על כתפו.

[סו:]

רב ששת סובר שהדרשה מלמדת שבמידה והשעיר חולה במהלך השילוח, רשאי המשלח לשאת אותו על כתפו, אף שבכך הוא עובר על מלאכת הוצאה.⁷ על תשובתו של רב ששת לשאלת הגמרא הקשה השאגת אריה:

הא דאמר התם: 'גזירה – אין גזירה אלא דבר המתגזר ויורד', כלומר ההר יהיה גבוה מאוד עד שכשדוחה השעיר ממנו נופל ומתגזר איברים איברים, ותנן נמי התם, 'לא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה איברים איברים'... הרי שהיה ממית את השעיר בידים ואית ביה משום נטילת נשמה דהוי אב מלאכה... ואם כן מאי קשיא ליה לרב ששת 'עתי אפילו בשבת למאי הילכתא', דילמא אתי קרא למישרי אב מלאכה דנטילת נשמה?

[שאגת אריה סימן ע]

השאגת אריה תוהה, מדוע נצרך רב ששת להעמיד את דרשת הספרא דווקא במקרה בו חלה השעיר, והלא כחלק מתהליך השילוח, יש לדחות את השעיר מהצוק ולהמיתו. ובהמתת השעיר, יש משום מלאכת 'נטילת נשמה'.⁸ על כך עונה השאגת אריה:

דיש לומר, משום דסבירא ליה לרב ששת כיון דהאי 'עתי' גבי שילוח השעיר כתיב, משמע דאתי קרא למישרי איסור שבת הנעשה בשעת שילוח השעיר, ולא מיירי מאיסור הנעשה בשעה שהגיע כבר לצוק שהוא אחר שילוחו.

[שם]

⁶ ובסגנון אחר כתב בספר 'דברות אריאל' [סימן מד]: "וצ"ל לשיטת רש"י ד"מעכב" ו"נעשית מצוותו וכיפר" תרי מילי ניהו, "מעכב" הכוונה היא שהוא מעכב את השעיר "הפנימי", ואם מת השעיר המשתלח קודם זריקת דם הפנימי נפסל השעיר הפנימי עצמו כי השעירים מעכבים זה את זה... ומשא"כ אם מת השעיר המשתלח אחרי שכבר נזרק דם חבירו אז אין השעיר הפנימי נפסל כי בשעה שכיפר היה לו זוג ושפיר כיפר את מה שהשעיר הפנימי מכפר אבל אה"נ דמצוותו של המשתלח אינה מתקיימת עד שיגיע למדבר... אלא שלדעת רש"י אם מת השעיר המשתלח קודם שהגיע למדבר אין מביאים אחר אע"פ שלא נתקיימה מצוותו ולא כיפר ואה"נ שבשנה זו לא תהוי להו כפרת שעיר המשתלח".

⁷ ואפילו לשיטת ר' נתן הסובר ש'חי נושא את עצמו', ומשום ש"חלה שאני", כמבואר בגמרא [שם].

⁸ בתרגום המיוחס ליונתן [סו כב] כתוב: "ויסובר צפירא עלוי ית כל חוביהון לאתר צדיא ויפטור גברא ית צפירא למדברא דצוק ויסוק צפירא על טווריא דבית חרורי וידחיניה רוח זיקא מן קדם יי וימות". מדברים אלו משמע שהדחייה נעשית על ידי 'רוח סופה', ולא קיימת דרישה לדחות את השעיר מהצוק אפילו לכתחילה. אמנם במשנה [סו] נאמר בפירוש שיש חובה כזו, לכל הפחות לכתחילה. ועיין בדבר אברהם [ח"ב סימן ח] שהאריך לעסוק בשאלה האם המתת השעיר היא חלק ממצוות הדחייה, או שמא די בדחייה הראויה להמית. ושם יישב את קושיית השאגת אריה בעניין אחר, עיי"ש.

¹⁰ הגר"ד מוסיף לבאר כך את היחס בין פסיקת הרמב"ם [עבודת יום הכיפורים פ"ג ה"ח] לפיה "מיון שהגיע שיעור למדבר יצא כהן גדול לעזרת הנשים לקרות בתורה", המבוססת על דברי הגמרא בדף סח:; ובין פסיקת הרמב"ם בעניין טומאת בגדי המשלח [פרה אדומה פ"ה ה':] "ומאמתי מטמא בגדים המשלח את השעיר? משיצא חוץ לחומת ירושלים עד שעת דחייתו לעזאזל", על פי הברייתא המובאת בדברי הגמרא [סז:]. לדבריו, הגעת השעיר למדבר היא מצוות הכהן הגדול, ורק לאחריו יכול הכהן הגדול להמשיך בסדר העבודה. ברם, דחיית השעיר לעזאזל הינה קיום שילוח ב'חפצא' של השעיר, הממשלש את תהליך השילוח כולו. וזו גם הסיבה שטומאת הבגדים נזוהת עד לשלב זה. עיי"ש.

בשיעור הבא נעסוק בעז"ה בדין הוידוי.

להערות ולתגובות: איציק וולטרס

ltzikw7@gmail.com

השיעור מוקדש לעילוי נשמת רחל בת יצחק וולטרס ז"ל
ולעילוי נשמת אברהם בן צבי פייר ז"ל